

Lázár Balázs

Keresd a szíved,

avagy *A kőszívű ember fiai* című
Jókai Mór-regény első
színpadi bemutatójának a története

Absztrakt

Jókai Mór (1825–1904) nemcsak magánemberként, két felesége révén állt szoros kapcsolatban a színházzal, de tizenegy saját elbeszélésének és regényének is ő írta a színpadi változatát. A Nemzeti Színházban szép sikereket értek már el regényadaptációi, amikor 1886. május 16-án benyújtotta a bírálóbizottsághoz *A kőszívű ember fiaiból* készült *Keresd a szíved* című darabját. Az ősbemutatóra azonban csak 1896. április 25-én került sor a Krecsányi Ignác vezette Budai Nyári Színkörben, amely akkor éppen Fővárosi Nyári Színház néven működött. Mi történt ebben a tíz évben? Miért nem a Nemzeti Színházban és miért csak ennyi idő után került színpadra először az egyik legismertebb és legnépszerűbb magyar regény első színpadi változata? Különös ez, hiszen Jókai ekkor már jó ideje nagy népszerűségnek örvendett nemzetközi szinten is. Korabeli dokumentumok és kortárs színháztörténeti munkák tanulmányozásán keresztül keresek választ a fenti kérdésekre, vizsgálva a címválasztás okát és a színpadi változat dramaturgiáját is. Emellett részletesebben szólok az ősbemutató helyszínéről, a Budai Nyári Színkörrel és annak igazgató–rendezőjéről, Krecsányi Ignacról is.

Kulcsszavak: Jókai Mór, *A kőszívű ember fiai*, regényadaptáció, Nemzeti Színház, Budai Nyári Színkör

tartott, akit berlini látogatása során fogadott Bismarck, a „vaskancellár” (mi több, interjút is készíthetett vele Jókai – erre reagált is a *Borsszem Jankó* korabeli vicclap egy karikatúrában, sőt az írófejedelemmel kapcsolatos eseményekről, például Nagy Bellával kötött házasságáról rendszeresen beszámoltak olyan nagy világlapok, mint a *The New York Times*), akinek alkotótársa volt Liszt Ferenc, Erkel Ferenc, Richard Strauss (az 1885-ben bemutatott *A cigánybáró* máig a nemzetközi színpadok kedvelt operettje; lásd Hansági 2020, 51–54), nem juthatott be a Nemzeti Színházba *A kőszívű ember fiai* színpadi változatával?

A Nemzeti Színházban elmaradt bemutató

Különösen érdekes ez annak fényében, hogy Jókai az 1869-ben megjelent regény átdolgozását az idő tájt kezdte el, amikor a *Fekete gyémántok* adaptációját a Nemzeti Színház játszani kezdte 1885. október 9-én, illetve a még itt, 1884. december 3-án bemutatott *Az arany ember* addigra elsöprő sikert ért el (Szalisznyó 2023a, 691). Ráadásul a Nemzeti Színház *Az arany ember* előtt már Jókai tíz másik művét is színre vitte (Szalisznyó 2023b, 71). Ebből mindenesetre megállapíthatjuk, hogy a korban a „Jókai-jelenség” sikeréhez nagyban hozzájárultak a szerző műveinek színházi bemutatói.

A *Nemzet* című kormánypárti politikai hírlap 1885. október 10-én arról tudósított, hogy Jókai Mór „új színművön dolgozik. A darab címe: »Keresd a szived«, s a szerző művét még ez évad folyamán benyújtja a nemzeti színházhoz. Jókai új darabjában Prielle Kornéliának és P. Márkus Emiliának szánta a két fő női szerepet”.¹

Az adaptációt az író végül csak 1886. május 16-án nyújtotta be a „színpadképességről döntő bizottsághoz”. Júniusban a négy bíráló, Vadnay Károly, Szigeti József, Csiky Gergely és Bercsényi Béla Paulay Ede igazgatóval kiegészülve titkos szavazás útján 3 : 2 arányban előadásra ajánlotta a darabot (Szalisznyó 2023a, 692). Az előkészületek azonban nem kezdődtek el a bemutatóra, ugyanis az intendáns, gróf Keglevich István, udvarhű arisztokrata, politikai okokból nem merte bevállalni a bemutatót, s több mint egyévnyi időhúzás után, 1887. augusztus 28-i keltezéssel, egy magánlevélben tájékoztatta Jókait az elhatározásáról. Ezt – valószínűleg Jókai kezdeményezésére, aki a *Nemzet* szerkesztője is volt – 1887. szeptember első felében több napilap is megszellőztette (Szalisznyó

¹ *Pesti Hírlap*, 1885. október 11., 10–11.

2023a, 692): „Sajnálatomra ki kell őszintén mondanom, hogy a »Keresd a szíved« darabot nem adhatom elő a nemzetiben; nem tartom korszerűnek az osztrák-magyar viszályoknak színrehozatalát a meddig a tüntetésekre mindig kész generáció él, és ameddig ugyanaz uralkodik, a kinek parancsára történtek ama dolgok. Nem óhajtanék soha azon helyzetbe jönni, hogy kénytelen legyek a királyt, ha véletlen egyszer kedve lenne a nemzetibe menni, megkérni, hogy ne tegye. Sajnálom, hogy nem teljesíthetem kívánságodat, de nem cselekedhetek meggyőződéselem ellenére” (idézi Györffy [szerk.] 2004, 143).

Szomorúan állapíthatjuk meg, hogy majd negyven évvel a szabadságharc és húsz évvel a kiegyezés után még mindig nem lehetett az 1848/1849-es eseményekről „magyar szemszögből”, de legalábbis cenzurális veszélyek nélkül beszélni a színpadon, még Jókai Mórnak sem. E kényes színházi epizód-ból kiviláglik, hogy a dualista „kényszerházasság” „látszatszabadsága” sok dilemmát felvetett, alapjaiban korlátozta az egészséges és egységes nemzeti identitás megerősödését, nem véletlenül ellentmondásos a kiegyezés megítélése még napjainkban is. (Kossuth Lajos *Cassandra-levele* sajnos sok mindent előrevetített.)

De térjünk vissza a *Keresd a szíved*hez! Gróf Keglevichet a darab elutasításáért Scarron álnéven erős hangon bírálta Mikszáth Kálmán (Szalisznyó 2023a, 693), a korabeli élclapok pedig már-már pellengérre állították a Nemzeti Színház intendánsát, amiről képet kaphatunk a *Borsszem Jankó* című korabeli vicclap 1887. szeptember 11-i számában megjelent „Intendánsi levelezésből”: „Intendánsi levelezés. I. Jókai Mór úrnak, helyben. A drámbíráló bizottság által elfogadott »Keresd a szíved« című színművét besavanyíthatja. Nekem nem kell. A czime abszurdum, a tartalma rebellis. Ballet sincs benne. Mint cs. királyi intendáns meghagyom ennél fogva, hogy vegye vissza ezt a drámai rébuszt és tanuljon valamelyik népiskolában egy évig természetrajzot, hogy megtudja, hol az ember szíve. Ász' szolgája! Keglevich gróf.” Majd ebben a stílusban szólíttatik meg gróf Keglevich Borsszem Jankó császári és királyi, kerge színházi intendáns által Katona József is: „Hallja az úr, hogy merte az úr azt a »Bánk bán« című véres szájú darabját megírni?!”, majd „Húgó Victor” úr mint „veszedelmes lázító, krakéler, atheista”, Schiller Frigyes úr, aki a *Don Carlos* kapcsán „Szálljon magába [...] és javuljon meg. Vegye vissza a darabját és dolgozza át legális értelemben...”, s végül királygyilkosságai kapcsán Shakespeare Vilmos úr is megemlíttetik: „...megállj hunczfut! Holnap délelőtt 11-kor jelentkezze intendánsi hivatalomban, ahol várja már a deres. Huszonötöt az illető helyre, köpködményei

elégetése – ez lesz a büntetése. Ezentúl pedig magam írom a műveket a nemzeti színház részére. Az lesz valami! Keglevich stb. stb.”²

A kirobbant sajtóbotrány hatására a Nemzeti Színház grófi intendánsa „dodonai döntéssel” belegyezik a bemutatóba, de nem kötelezi el magát az időpontja mellett (Szalisznyó 2023a, 694). A *Pesti Napló* 1888. január 11-i száma meglepő módon pedig már arról tudósít: „ugy vagyunk értesülve, hogy a *Keresd a szíved* című darab előadását egyelőre maga Jókai Mór ellenzi; miután e darabnak anteaktái még mindig politikai magyarázatokkal köthetnék össze e darab előadását; melyre a körülmények, mai napság, tekintettel a háborús viszonyokra, nem időszerűek”. Az akkori háborús viszonyoknál Jókai az ebben az időben a Monarchia és az Orosz Birodalom közti galíciai pengeváltságokra utalhatott (Szalisznyó 2023a, 694).

Még Jókai egy 1887-ben írt leveléből tudjuk (Győrffy 2004, 154, 208), hogy Evva Lajos, a fővárosi Népszínház igazgatója felajánlotta bemutatási szándékát a *Keresd a szíved* kapcsán, de később nem talál ni erre további utalást, mint ahogy másik színház esetleges érdeklődéséről sincs további dokumentum ez idő tájt. Témánk kapcsán érdekességként említhető meg a *Jószívű ember*, Jókai alkalmi darabja, melyet a Jószív mozgalom ünnepéyeinek keretében, 1889. május 31-én mutatott be a Nemzeti Színház, de többet nem került színre (Győrffy 2004, 510).

A darab színpadi megjelenéséig eltelt tíz év valószínűleg a kedvező közéleti helyzet és az előadásra alkalmas színházi hely keresésének az időszaka lehetett, amire éppen a millennium teremtette meg a lehetőséget.

A színpadi változat

Mit ír Jókai önadaptációjáról a drámatörténet? „A *Keresd a szíved* című négyfelvonásos színmű *A jószívű ember fiaiból* készült. [...] A regényből való átdolgozás itt is eléggé sikerült. Maradt ugyan benne valami epikus, de általában friss és mozgalmas színpadi mű lett belőle. [...] A darab legfőbb értéke a színpadról olyan jól ható kihegyezett dialógus” – tudhatjuk meg Galamb Sándor *A magyar dráma története 1867-től 1896-ig* című munkájából, amely a darabot a 48-as tematikával foglalkozó alkotások közt a „komoly irodalmi szándékú történeti művek” közé teszi Szigligeti Ede *Az üldözött honvéd* és Komoróczy Miklós

² Borsszem Jankó, 1887. szeptember 11., 2.

Márciusnak idusa című darabjával együtt a „pusztán szórakoztatásra szánt látványosságokkal” szemben (Szalisznyó 2023a, 691). Vnutszó Berta 1914-ben Jókai drámai munkásságáról írott könyvében viszont úgy vélte, hogy az átírat „[n]em nyújtja azt a harmonikus hatást, amelyet a regény. Hiányzik belőle az a hatalmas aláfestés, ami *A kőszívű ember fiait* túlzásai ellenére is oly kiváló alkotássá teszi” (Vnutszó 1914, 56).

Úgy tűnhet számunkra, hogy a kor „összetett politikai helyzete” végül egyfajta önkéntes, belső cenzúrában ölthetett testet a *Keresd a szíved*-ben. Erre utalhat az is, hogy a korszak „szabadságharcos” darabjaiban a honvédekkel szemben álló ellenség kiléte érdekes módon sokszor bizonytalan (Szalisznyó 2023a, 696). S míg a regény a kiegyezés utáni politikai harcok közepette íródott 1869-ben, és egyértelműen a függetlenség mellett állt ki, addig az adaptáció teljes happy enddel zárul: életben marad Palvicz Hugó, aki a darab végén összeházasodik Plankenhurst Alice-szal. Igen, Hugó, ugyanis a bemutató plakátjáról szemünkbe ötlük ez a névváltoztatás, sőt a Baradlay családból Baranghyt, Mausmann Hugóból pedig Adolfot csinált Jókai (Szalisznyó 2023a, 695).

S bár meglepőnek tűnik, a névváltoztatás a szerző adaptációs technikái közé tartozott. Indokolhatja ezt, hogy a dramatizálás folyamán „megváltozik a szereplő funkciója, sorsa, kiléte, az új név segít jobban elválasztani a regénybeli és a színpadon megjelenő figurákat” (Szalisznyó 2023a, 695).

A színlapról, amelyet az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet színlaptárában találtam, kiderül, hogy a történet három helyszínen: Bécsben a Plankenhurst-házban, a hernalsi temetőben, valamint az Isaszeg környékén lévő Királyerdőben játszódik. Összesen huszonegy beszélő szereplője van a darabnak, akik mellett statisztaként ápolónők, sebesülthordók, sebészek, huszárok, honvédek, nemzetőrök, utászok–tüzérek, aulisták szerepelnek. Vagyis nagy formátumú előadásról van szó, miközben a családról kevés dolog derülhetett ki a műben, Richárdon kívül a színen csak az anya tűnik fel.

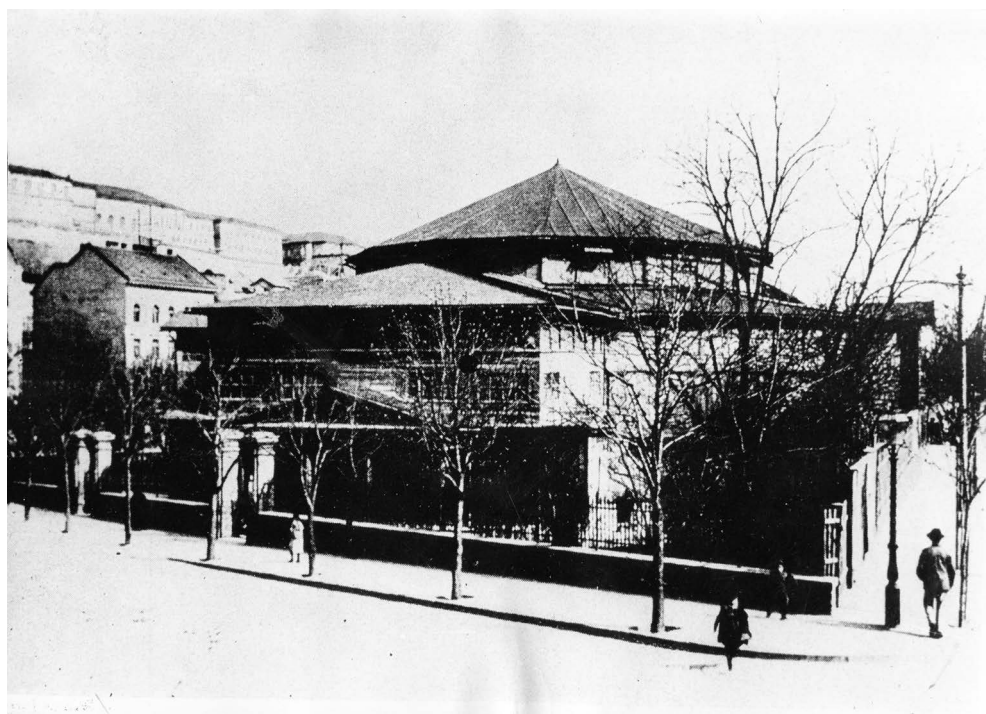
Baranghy Richárd huszárkapitány hősies alakjának a kiemelésével tehát mégis erőteljesen megjelenik – mintegy szimbolikusan is – a színpadi változatban a magyar szabadságharc szellemisége, míg egészében egy erősen lekerekített történetet kaphattak a nézők az eredeti regényhez képest.

Számomra szembeötlően hiányzik a színlapról megismert Jókai-önadaptációból Tallérossy Zebulon – aki érdekes módon a Vígszínház nyitóelőadására (1896. május 1.) írt *Barangok* című Jókai színműben megjelenik –, így a humorfaktor, a regényt átható írói nyelvi játék, valamint a többi kisember, például

Mindenváró Ádám, Boksa Gergő, Szalmás Mihály „zsánerfigurái” is. Sejtésem szerint az eredeti történet „sorsirányító lelke”, Baradlayné, illetve Baranghyné is kevésbé kerül középpontba a darabban. S bár a regény végén is érzékelhető a vágy, hogy a nemzeti és családi katasztrófából jól végződő történetet alakítson a szerző, a *Keresd a szíved* előadása feltételezhetően keveset őrzött meg *A kőszívű ember fiainak* szorongásokkal és félelemmel teli világvíziójából, így jobban közelíthetett a románchoz (Nyilasy 2003, 68), s ez magyarázhatja a cím-választást is.

A bemutató

Az ősbemutatóra az évadot megnyitó előadásként, 1896. április 25-én került sor a Krisztinavárosban idényjelleggel, áprilistól novemberig működő Budai Nyári Színkörben. Az író a levelei szerint, amelyeket a színház direktorának, Krecsányi Ignácnak írt, részt vett a végleges színpadi szövegek kialakításában, a darab

2. kép. Budai Nyári Színkör, 1800-as évek vége (OSZMI Fotótár)

színre alkalmazásában (Szalisznyó 2023a, 694). Krecsányinak a szerzőhöz címzett év végi leveléből (OSZK Kézirattár, Levelestár) pedig megtudhatjuk, mennyire tetszett neki a címválasztás: „»Keresd a szíved«! Mennyi poézis magában a címben! S aztán hogy belevág a darabba!”

Jókai a bemutatón szokásához híven megjelent, majd a színidirektornak írt másnapi levelében elpanaszolta, hogy meghűlt, bár télikabátot és kalapot viselt. Ebben az 1896. április 26-án kelt levélből (amelyet az OSZK Kézirattárának Levelestára őriz) tudhatjuk meg azt is, hogy a művészeknek és művésznőknek köszönetét fejezte ki az előadásban nyújtott „magas színvonalon álló remekelésért”. „Csak valami baj ne érje őket ebben a hideg színházban, melyet csak a közönség lelkesedése melegít!” Április 25-én este azért még hűvös lehetett egy ilyen hosszú szabadtéri produkcióhoz, de ahogy a bemutató színlapjának alján olvashatjuk: „Az előadás kellemetlen idő esetén is megtartatik.”

Érdekességgént tűnhet még fel a színlapon, hogy Báró Plankenhurst Alfonsine-t Krecsányiné játszotta, azaz a szíinigazgatónak a színésznő felesége irányába hajlott a szereposztása.

A próbafolyamat kapcsán még akkori újdonságként, rendhagyó eseményként említhetjük a korabeli sajtót idézve, „hogy a színtársulat szűk kör előtt jelmezes főpróbát tartott”.³

A Budai Nyári Színkör

Hol található, és milyen szerepet játszott a magyar színháztörténetben a Budai Nyári Színkör? A már 1838-ban, Nözl Fülöp temesvári és nagyszebeni német szíinigazgató által megteremtett színkör vezetése 1843-ban Huber Ignáccal társulva egy faépületet emelt a színház számára a Horváth Kertben, Krisztinavárosban (Székely [szerk.] 1994). A Horváth-kert a mai Alagút utca – Krisztina körút – Attila út által határolt területen, a 18. században egy Horváth nevű földbirtokos tulajdonában volt, innen az elnevezés (Németh 1930, 104). 1870-ig németül játszottak a Ságody Ferenc tervezte ezerkétszáz fős arénában, nevük Ofner Tagstheater in der Christinenstadt volt. A színház 1895 és 1915 között Fővárosi Nyári Színkör, 1915 és 1937 között pedig Budai Színkör néven működött (Székely [szerk.] 1994). Az épületet 1937-ben lebontották, a helyén állították fel Ligeti Miklós *Déryné* című szobrát.

³ *Pesti Napló*, 1896. április 25., 7.

Az itt megforduló sok társulat, színházi ember közül kiemelendő Molnár György, aki már 1861-ben kísérletezett magyar nyelvű előadásokkal. 1868-ban pedig nagyszabású, *Bem apó* című látványosságába bevonta a Gellért-hegy mozsárágyúit és honvéd veteránokat is (Saly 2005, 162).

Az egyik legfontosabb színházcsináló a több teátrumban is kitűnő direktorként működő, már említett Krecsányi Ignác volt, aki színészi pályáját Molnár Györgynél kezdte, és „övé lesz a dicsőség a krisztinavárosi közönség megmagyarítása terén” (Schöpflin 1929–1931, I., 245), hiszen a városrész lakossága ekkor még döntően német ajkú volt. Két alkalommal is igazgatta az időszaki játszóhelyet, 1883-ban, majd 1888-tól 1915-ig, miközben társulatával Arad és Temesvár közönségét is kiszolgálta, s második direktorságának az idejére esett a *Keresd a szíved* ősbemutatója, 1896-ban.

A tehetséges igazgató következetesen egyre értékesebb drámai műsort kezdett kialakítani, és a túlnyomórészt népszínműveket és operetteket adó repertoár kiegészült olyan klasszikus és kortárs magyar és külföldi darabokkal, mint például a *Csongor és Tünde*, Jókaitól a *Fekete gyémántok* átírata, illetve Shakespeare-bemutatók sora. És itt „adta” Jászai Mari „Médiát”, itt láthatták először Budapesten Rostand *Cyrano de Bergerac*, Gorkij *Az éjjeli menedékhely* vagy éppen Ibsen *Nóra* című művét is. A műsorban jelentős súllyal szerepeltek még opera-előadások (Székely [szerk.] 1994, 118–119).

1915-től Sebestyén Géza foglalta el a neves elődök pozícióját, aki 1925-ben saját költségén teljesen felújíttatta a színházat, mely Budai Színkör néven ezután állandó színháznak is beillett, azaz már télen is lehetett az épületben előadásokat tartani (Schöpflin 1929–1931, I., 245). Igazgatása alatt a nyári produkciókat az egy-egy sztár köré csoportosított revüoperettek alkották, miközben kortárs magyar darabok tették ki a repertoár többi részét Bródy Sándortól Lengyel Menyhértten át Szomory Dezsőig. A nyári színház egyik legnépszerűbb színésznője a sok népszerű primadonna mellett Haraszi Mici volt, akiről a színházzal szemben lévő Philadelphia kávéházban még likőrt is elneveztek.

A millenniumi évad

Vizsgáljuk meg az akkor éppen Fővárosi Nyári Színház néven futó Budai Nyári Színkör millenniumi, 1896-os évadát, amely Jókai Mór *Keresd a szíved* című darabjával indult április 25-én. A színlapok szerint május 29-én *A ferrarai hercegnő* című operett került színre, június 22-én pedig Blaha Lujza első vendégjátékában

a *Télen* című, pályadíjat nyert népszínmű, ifjabb Bokor József szerzőségében. Az előadás plakátjáról megtudhatjuk, hogy „a nemzet csalogánya” másnap a *Szókimondó asszonyságban* szerepelt. 1896. július 13-án *A vasgyáros* című francia, négyfelvonásos színművet játszották, július 28-án a *Csak párosan* című Feydeau-bohózatot, majd a mára elfeledett, népszínházi primadonna, Pálmai Ilka asszony utolsó előtti vendégjátékával Offenbach *Szép Heléna* operettje volt műsoron. Amint látjuk, a cél elsősorban a szórakoztatás volt ezen a nyáron is, a milleniumra, az ezeréves nemzeti történelemre valamilyen szinten reflektáló „komolyabb” magyar műként csak Jókai „elrománcosított” darabját adták elő.

Utóélet

A *Keresd a szíved* nem futott be nagy színpadi karriert. Még tízszer játszották az évadban a Budai Nyári Színkör színpadán, s bár Krecsányi Ignác lelkesedett a darabért, és Temesváron – ahol szintén igazgatott – is bemutatta 1896-ban, az a fővárosban már nem volt látható a későbbiekben, s vidéki színházakban is alig. Pedig Krecsányi igazgató úr így írt a temesvári fogadtatásról Jókai Mórnak az 1896. december 16-án kelt levelében (OSZK Kézirattár, Levelestár): „...dráma Temesvárott évek hosszú sora óta nem aratott olyan általános sikert, lelkesedést, mint a »Keresd a szíved«. Adja a jó Isten, hogy Méltóságod még legalább husz ilyen kitűnő színművel gazdagítsa irodalmunkat!” Itt érdemes megjegyeznünk, hogy ez évi levelezésükben többször utaltak a további közös munka lehetőségére, sőt tervbe vették Jókai *Tégy jót* című regényének a színpadra állítását is.

A 20. században sem került fel a *Keresd a szíved* az állandó magyar repertoárdarabok közé (Szalisznyó 2023a, 697–698).

A *kőszívű ember fiai* különböző adaptációi ma is láthatók a magyar színpadokon, folyamatos és nemes kihívást intézve a dramaturgokhoz–írókhoz. S bár napjaink kulturális emlékezetében talán még mindig az 1965-ös, éppen hatvan évvel ezelőtti megfilmesítés hat legelevenebben, bízom benne, hogy írással némi inspirációt adhattam a Jókai-regény új és sikeres színpadi változatainak a létrehozására.

A felhasznált irodalom

- Galamb Sándor. 1944. *A magyar dráma története 1867-től 1896-ig*. II. kötet. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- Györffy Miklós (szerk.). 2004. *Jókai Mór levelezése (1886–1890)*. Budapest: Argumentum – Akadémiai Kiadó.
- Hansági Ágnes. 2020. *Móric, Mór, Maurus: Jókai*. Balatonfüred: Balatonfüred Városért Közalapítvány.
- Mucsi Ferenc et al. 1993. *Budapest lexikon*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Németh Antal (szerk.). 1930. *Színészeti lexikon*. Budapest: Globus Nyomdai Műintézet, Győző Andor kiadása.
- Nyilasy Balázs. 2003. „A kőszívű ember fiai és a modern románc”. *Kortárs* 47(7); online elérés: <https://epa.oszk.hu/00300/00381/00071/nyilasy.htm> (utolsó letöltés: 2025. október 25.).
- Saly Noémi. 2005. *Törzskávéházamból zenés kávéházba: Séta a budapesti körutakon*. Budapest: Osiris.
- Schöpflin Aladár (szerk.). 1929–1931. *Magyar színművészeti lexikon*. I. kötet, Budapest: Az Országos Színészegyesület és Nyugdíjintézet kiadása.
- Szalisznyó Lilla. 2023a. „A szabadságharc megidézése a színpadon: Jókai Mór: Keresd a szíved”. *Jelenkor* 6: 689–698.; online elérés: <https://www.jelenkor.net/archivum/cikk/16857/a-szabadsagharc-megidezese-a-szinpadon> (utolsó letöltés: 2025. október 25.).
- Szalisznyó Lilla. 2023b. „Textológiai és filológiai megfontolások Jókai Mór regényadaptációinak (újra)értelmezései kapcsán”. In *„Nekem is van egy hőstetem, amivel dicsekedni lehet”: Dráma, adaptáció és teatralitás a Jókai-jelenlétben*, szerkesztette Hansági Ágnes és Hermann Zoltán, 64–108. Balatonfüred: Tempevölgy.
- Székely György (szerk.). 1994. *Magyar színháztörténeti lexikon*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Vnatskó Berta. 1914. *Jókai Mór drámai munkássága*. Budapest: Neuwald Illés Utódai Könyvnyomda.